

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постанова проблеми. Тенденції розвитку українського суспільства, глибокі соціальні зміни, перехід до ринкових відносин ставлять перед сучасною школою завдання економічної освіти підростаючого покоління з урахуванням реальних вимог життя. Відповідно до Концепції загальної середньої освіти та Державного стандарту базової і повної середньої освіти в Україні пріоритетною сферою визначається соціально-економічний розвиток суспільства. Метою освіти проголошується всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, забезпечення різних сфер економіки кваліфікованими фахівцями.

У зв'язку з корінними змінами економічного характеру в сучасному суспільстві виникла об'єктивна потреба в організації економічної освіти, починаючи з молодших класів загальноосвітньої школи.

Аналіз актуальних досліджень. Багатопланових проблем економічного виховання підростаючого покоління торкалися з певною повнотою їх розкриття в своїх дослідженнях філософи, економісти, соціологи, психологи, педагоги А. Абрамова, Г. Аврех, А. Аменд, А. Бірман, Ю. Васильєв, В. Жамін, Н. Клепач, В. Попов, В. Шубінський. Вивченню питання економічного виховання в значній мірі сприяли дослідження загальнопсихологічних закономірностей входження особистості в соціальне життя Л. Виготського, М. Доналдсона, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна.

Проблеми економічної грамотності підростаючої особистості в теорії та практиці педагогіки відображені у дослідженнях А. Богуш, Н. Грами, В. Грошева, М. Ібрагімової, С. Золотухіної, З. Курлянд, П. Матвєєва, М. Мельник, О. Шпака. Проте, на теперішній день існують труднощі реалізації теоретичних положень у практичній професійній діяльності вчителів початкових класів.

Мета статті. Розкрити теоретичну сутність економічної освіти молодших школярів у сучасній системі початкової освіти та визначити шляхи реалізації цього напрямку в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Розробляючи концепцію економічної освіти учнів в умовах ринкової економіки, В. Розов створює структуру економічної освіти в загальноосвітній школі, зміст, завдання та шляхи реалізації економічної освіти на кожному рівні шкільного навчання, підкреслює значення економічного виховання на рівні початкової освіти [5].

Так, на рівні початкового етапу економічної освіти, спираючись на досліджувані предмети, життєві економічні поняття, вчителю потрібно ввести дитину в світ економічного життя, яке в наші дні визначається переходом до ринкових відносин.

У процесі навчання в початкових класах школи доцільно починати засвоєння основних понять: власність, виробництво, торгівля, товар, ринок, гроші, ціна та ін. Особливе місце в пізнавальній діяльності слід приділяти формуванню понять, які пов'язані з власністю: «моє», «наше», «загальне», «чуже». Коло економічних понять, які слід засвоювати учневі початкових класів, не має перетворюватись на самоціль, а формувати його економічне мислення та моральні позиції, набуваючи особливого значення в нових умовах господарювання.

Формування і розвиток в учнів почуття господаря – безперервний процес. Робота школи в цьому напрямку має інтегруватися з діяльністю сім'ї, дошкільних закладів, позашкільних установ та ін. Також економічній освіті молодших школярів мають сприяти навчальні предмети. Наприклад, на уроках математики – через систему рішення текстових

завдань з економічними та господарськими проблемами; знайомство з навколишнім світом відкриває перспективу дбайливого ставлення до результатів праці та природних ресурсів. Необмежені можливості розвитку економічних якостей особистості і, перш за все, навички та потреби у праці, поваги до людей праці, закладені в трудовому навчанні [6].

Конкретний зміст інновацій ідеї економічної освіти, нових навчальних програм, підручників і навчальних посібників, мають відображати вимоги державних освітніх стандартів. Концепція, в свою чергу, робить акцент на якісно нових соціально-економічних проблемах організації економічної освіти в школі. У концепції економічної освіти особливе місце відводиться пізнанню ринку праці, його ролі в професійному самовизначенні особистості, узгодженні професійного та освітнього потенціалу випускника з потребами ринку робочої сили.

Школа і учні мають володіти інформацією про розвиток нових форм зайнятості в ринкових структурах, у сільських або фермерських господарствах, підприємницької діяльності, індивідуальної трудової діяльності, зростаючих потреб в економістах і фінансистах. Вирішення всіх цих проблем визначається розвитком процесу економізації трудового навчання в школі.

Будучи складовою частиною загальної та економічної освіти, трудове навчання виступає важливим засобом розвитку особистості учня. Цьому процесу в сучасних умовах сприяє принцип варіативності навчальних програм: диференціація трудового навчання з урахуванням регіональних і національних особливостей функціонування освітніх закладів.

Навчальний план надає можливість випередити на альтернативній основі відповідний інтересу варіант поглиблення економічних знань не тільки загальноосвітнього економічного напрямку, а й професійно-орієнтованого характеру.

Більш значними можливостями для розширення і поглиблення економічних знань учнів мають нетрадиційні освітні заклади: ліцеї, гімназії, школи з поглибленим вивченням економіки та недержавні освітні заклади, які мають характер своєрідної бізнес-школи.

Успіх школи у вирішенні комплексу завдань економічної освіти залежить також від економічного виховання в позакласній, позашкільній роботі у всьому її розмаїтті. Шкільні знання, навички, вміння, цінності можуть виявитися застарілими на той час, коли випускники переступлять поріг школи і опиняться у новому середовищі, почнуть своє трудове життя. І тут має спрацювати механізм потреби в оновленні отриманих у школі знань на основі навичок самоосвіти, прагнення вчитися безперервно – все життя.

У методичних рекомендаціях О. Аменда, присвячених економічному вихованню учнів початкових класів, пропонується орієнтовний зміст економічного виховання, сформульовано завдання економічного виховання учнів молодшого шкільного віку, рекомендовано завдання з математики, зміст матеріалу для вироблення умінь і навичок економічного розрахунку для виховання ощадливості, тексти для читання, що сприяють здійсненню економічного виховання [1]. Автор пропонує перелік різноманітних форм позашкільної роботи з економічного виховання.

У методичних рекомендаціях з економічного виховання учнів початкових класів, заснованих на дослідженнях під керівництвом В. Шемякіна і П. Шемякіна за програмою «Економічне виховання учнів у системі діяльності шкільного колективу» [5], пропонується система економічного виховання учнів початкових класів, до якої входять: економічне виховання молодших школярів у процесі вивчення основ наук; економічне виховання молодших школярів у позаурочний час; спільна робота школи і батьків з економічного виховання дітей. Пропонується орієнтовний зміст економічного виховання в кожній ланці системи.

В останні роки в Україні розроблено кілька програм економічної освіти, що реалізуються в початковій школі, до них підготовлені підручники, робочі зошити для учнів, методичні вказівки для вчителів. Навчальні програми «Азбука споживача»,

«Основи споживчих знань», «Цікава економіка» є програмами початкової економічної освіти в умовах формування ринкової економіки з практичним напрямком для учнів початкової школи [3].

«Азбука споживача» – це навчальний курс за вибором, розрахований на два роки. Курс «Основи споживчих знань» розрахований на вивчення впродовж 4-х років у початкових класах. Мета зазначених курсів – сприяти формуванню в учнів культури споживача, необхідної для якісного та безпечного споживання, яке базується на засвоєнні прав споживача, визнаних світовою спільнотою та законодавством України.

Навчальні курси «Азбука споживача» та «Основи споживчих знань», відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів», спрямовано на формування в учнів поваги до законів як до громадських правил, встановлених державою для захисту прав та інтересів споживачів через створення уявлення про відповідальність споживача за свій вибір на ринку, засвоєння навичок і вміння поводитися в різних ситуаціях, зокрема у відносинах з продавцем у процесі вибору товару і здійснення покупки тощо.

Розвиваючий аспект курсів передбачає формування особистого споживчого досвіду учня, усвідомлення необхідності удосконалювати та підвищувати свою споживчу грамотність протягом усього життя, що пов'язано з оновленням ринку товарів і послуг, засобів рекламування, інтегруванням України в європейське і світове співтовариство.

Виховний аспект курсів передбачає формування в учнів свідомого ставлення до економії та ощадливості, культурі споживання, розуміння ролі грошей, зваженого сприйняття реклами, а також усвідомлення потреб і можливостей сім'ї та окремих її членів. Важливим виховним чинником є використання і поширення учнем одержаних споживчих знань серед близького оточення. Придбання учнем споживчих знань сприяє підвищенню самооцінки, основою якої є навчальна праця і відчуття своєї корисності для інших людей завдяки засвоєним знанням і навичкам.

Важливим аспектом навчальних курсів є їх персоніфікований характер, тобто безпосереднє відношення всіх тем і понять до життя та інтересів кожної дитини особисто. Такий підхід дозволяє учням відчувати персональну причетність до світу товарів і послуг, створених для задоволення споживчих потреб людини.

Навчальні курси сприяють соціальній адаптації молодших школярів до життєвих реалій. Активізується здатність учнів як споживачів до особистої внутрішньої дисципліни в дотриманні правил грамотної споживчої поведінки.

Вивчення курсів здійснюється за навчальними посібниками: «Азбука споживача», 1-2 рік навчання (Н. Бородачова, Г. Лаврентьева); «Азбука юного споживача», навчально-методичні матеріали для 1 класу (Т. Магалецька, С. Подолук, Л. Пужайчерета); «Перші сходинок споживання», навчально-методичні матеріали для 2 класу (С. Подолук), «Споживання в сім'ї», навчально-методичні матеріали для 3 класу (Т. Магалецька); «Споживання і суспільство», навчально-методичні матеріали для 4 класу (Л. Пужайчерета).

Мета курсу «Цікава економіка» – сприяти формуванню в учнів потреби до пізнання світу і людини в ньому як біологічної та соціальної істоти; формування економічного мислення та виховання культури поведінки в умовах ринкового суспільства; засвоєння духовних цінностей в різноманітних сферах: комунікативної, пізнавальної, екологічної, моральної, діяльнісної, вольової, емоційної, естетичної.

Програму зорієнтовано на реалізацію таких завдань: ознайомлення молодших школярів з основами економічних понять, категорій, явищ, процесів з навколишнього життя; ознайомлення молодших школярів з доступними для них економічними взаємозв'язками; набуття початкових практичних навичок культури споживання в умовах ринкових відносин, формування конкурентної особистості.

Програму побудовано на активному використанні діяльнісного підходу до навчання. Значна роль належить методам активного навчання, які прогнозують розвиток у школярів здібностей проводити спостереження, порівнювати, аналізувати і зіставляти,

встановлювати зв'язки, класифікувати, систематизувати, робити узагальнення та висновки. Програмою передбачено використання рольових і дидактичних ігор, дискусій, залучення засобів образотворчого мистецтва, використання літературного та енциклопедичного матеріалу, екскурсій, а також організацію фронтальної, парної та групової роботи учнів.

Курс економіки для учнів початкових класів пов'язаний з математикою, логікою, образотворчим мистецтвом, основами безпеки життєдіяльності, природознавством, розвитком мови.

Вивчення курсу здійснюється за навчальним посібником: «Цікава економіка», 1-4 класи (Л. Кашуба, О. Жихарева, О. Романушко).

Аналіз масової практики свідчить про те, що економічна освіта в початковій школі ґрунтується на вихованні ощадливості, що є недостатнім.

В умовах переходу до ринкової економіки з'являються нові форми економічної діяльності учнів. Якщо школяр хоче і може заробляти собі на морозиво, потрібно дати йому таку можливість. Він міг би підстригати клумби, розносити газети. Важливо, щоб праця приносила задоволення і була посилюючою та не дуже тривалою, щоб не завдати шкоди здоров'ю дітей. Участь у виробництві з раннього віку дозволить виховувати потребу в праці, здатність реалізувати себе через працю. Наразі ці цілі знаходять реальне відображення в конкретних справах у практичному житті [2].

Виховання важливих економічно значущих якостей особистості – працьовитості, організованості, відповідальності, ощадливості, діловитості, умінь і навичок планування, наукової організації праці, аналізу її результатів, необхідно і реально здійснювати в молодшому шкільному віці [4]. Наприклад, учні початкових класів можуть брати участь в оформленні школи, ремонті книг і наочних посібників, виготовляти рахунковий матеріал. Першокласники мають сформувати навички догляду за рослинами, турбуватися про дотримання порядку і чистоти в класах, про збереження парт і підручників, бібліотечних і особистих книг. Ефективними методами виховання економічно значущих якостей є гра, моральні і матеріальні заохочення, але головне – це безпосереднє залучення до діяльності. Спочатку праця може мало відрізнятися від гри, але дитина має бачити її результати і відчувати суспільну значимість, виражену у формі заохочення.

Висновки. Теоретичне дослідження проблеми економічної освіти молодших школярів доводить необхідність і можливість його здійснення, але аналіз практики свідчить про недостатнє використання можливостей навчально-виховного процесу в економічній освіті молодших школярів. Таким чином, комплекс взаємопов'язаних завдань економічної підготовки учнів початкових класів у сформованих соціально-економічних умовах висуває нові вимоги до школи і до вчителя.

Обраний нами напрям дослідження має своє продовження у побудові та реалізації моделі підготовки майбутнього вчителя початкових класів до економічної освіти молодших школярів.

Література:

1. Аменд А.Ф. Экономическое воспитание младших школьников / А.Ф. Аменд. – М. : Педагогика, 1982. – 176 с.
2. Грама Н.Г. Формирование чувства рабочей гордости : навч. посібник / Н.Г. Грама. – К. : Вища школа, 1987. – 64 с.
3. Довідник вчителя економіки в запитаннях та відповідях ; авт.-упорядн. Н.В. Бескова, В.М. Проценко. – Х. : Веста : Видавництво «Ранок», 2006. – 608 с.
4. Сасова І.А. Економічна підготовка учнів шкіл : навчальний посібник / І.А. Сасова, О.С. Падалка, О.Т. Шпак. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. – 87 с.
5. Розов В.К. Методика экономического воспитания школьников / В.К. Розов, Б.П. Шемякин, П.А. Шемякин. – М. : Просвещение, 1985. – 159 с.
6. Шпак О.Т. Учителю про економічне виховання учнів: питання генезису і компетентності : навчальний посібник / О.С. Падалка, О.Т. Шпак, В.К. Шепотько. – К. : Четверта хвиля, 1998. – 223 с.

У статті розглядається сутність економічної освіти і виховання учнів молодших класів у системі сучасної загальноосвітньої школи. Представлені характеристики основних напрямів економічної освіти. Позначено зміст та умови формування економічних знань, умінь і навичок. Підкреслюється необхідність здійснення економічної освіти в початковій школі.

Ключові слова: економічна освіта і виховання, сутність економічної освіти, зміст економічної освіти і виховання.

В статье рассматривается сущность экономического образования и воспитания учащихся младших классов в системе современной общеобразовательной школы. Представлены характеристики основных направлений экономического образования. Обозначены содержание и условия формирования экономических знаний, умений и навыков. Подчеркивается необходимость осуществления экономического образования в начальной школе.

Ключевые слова: экономическое образование и воспитание, сущность экономического образования, содержание экономического образования и воспитания.

In the article the matter of economical education and upbringing of primary pupils of modern secondary school is considered by the author. The characteristics of the economical education's branches are determined. The conditions of formation of economical knowledge, habits and skills are described in the article. The author emphasizes the need of economical education in primary school.

Keywords: economical education, economical upbringing, matter of economical education, content of economic education.